

УДК 316.32(477)

Я.С. БСЛЄВЦОВА

ЯКІСНІ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ НА ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто систему надання соціальних послуг, уточнено визначення поняття соціальні послуги та роль соціальних послуг у контексті сучасної соціальної політики.

The article examines the system is considered of grant of social services, the determination is specified of notion social services and role of social services in the context of modern social policy.

Забезпечення благополуччя, гідних умов життя та добробуту населення – мета кожної держави. Україна в цьому випадку не є винятком. На сьогодні наша країна перебуває в трансформаційному стані становлення українського суспільства. Одним з важелів, що зумовив цей процес, стало впровадження європейських стандартів життя в Україні.

Питання підвищення якості життя людей, особливо людей з особливими потребами (маються на увазі люди, які опинилися у складних життєвих обставинах) набуває все більш широкого значення. Саме на розв'язання таких й направлено соціальні послуги. Останнім часом науковим дослідженням з цих питань присвятили свої праці багато вітчизняних науковців, зокрема: В. Корженко, Ю. Куц, С. Краснопорова, Н. Мельтюхова, Ю. Микитка, Г. Одінцева, В. Романов, Р. Черкаський, П. Шевчук, Ю. Шемшученко та ін. Але на сьогодні нажаль досі виникають деякі питання щодо визначення поняття соціальні послуги. У суспільстві це визиває незрозумілість, необізнаність та недовіру з боку громадян до цього виду послуг. Наприклад одним із стереотипів що виникли у суспільстві є те що більшість громадян вважають, що соціальні послуги направлені лише на обслуговування населення, що досягло пенсійного віку, інвалідів та дітей сиріт. Однією з причин цього не порозуміння могло стати не остаточна визначеність поняття “соціальні послуги”. Остаточної відповіді не дає й законодавство України. Пошук відповіді на ці питання й є основною метою даної статі.

Одним із найголовніших факторів, що здійснюють вплив на соціальне самопочуття суспільства та сприяють захисту інтересів людини, соціальних груп та верств, їх прав і свобод є соціальна політика, місія якої полягає в діяльності держави та інших політичних інститутів в управлінні розвитком соціальної сфери, визначенні її змісту, головних напрямків функціонування [6, с. 67].

Об'єктом соціальної політики є окремі особи, групи або спільноти, які потребують певної соціальної підтримки. Споживачами або об'єктами соціальної політики можуть бути: недієздатні, немічні, інваліди, діти і молодь, працевдатне населення або ті, хто втратив засоби до існування (хоча і працевдатні), пенсіонери,

люди похилого віку, специфічні члени групи суспільства (одинокі батьки, діти-сироти, ветерани тощо) та інші соціально вразливі групи населення [11, с. 15]. Суб'єктами соціальної політики є реалізатори програм та заходів, що спрямовані в соціальну сферу [Там само, с. 16].

До головних суб'єктів соціальної політики належать: людина (особистість), держава, суспільство, політичні партії, громадські організації. Сюди доцільно віднести і деяких інших суб'єктів, які функціонують на самодіяльних засадах або входять асоційовано до вже відомих інститутів.

Одним із головних суб'єктів соціального розвитку та створення соціальної політики є людина, особистість, індивідуальність, і суспільний прогрес відбувається лише тоді, коли людина перетворюється із об'єкта соціальної політики та соціальної безпеки на суб'єкт цього процесу, що самореалізує свій багатий соціальний потенціал [11, с. 17].

Соціальні послуги є однією зі складових соціальної політики України, їх головною метою є розв'язання проблем, що виникають у суспільстві пов'язаних з соціальними питаннями. Держава, в свою чергу, діє як гарант надання соціальних послуг, їхній виробник і як дистриб'ютор, і редистриб'ютор ресурсів для їхнього надання. Причому вона повинна забезпечувати вільний доступ до даних ресурсів, що є невід'ємною складовою соціальної держави [9, с. 220].

Якщо в контексті сучасної соціальної політики розглядати поняття “соціальні послуги”, то окремі особи, групи, спільноти, що потребують певної соціальної підтримки, допомоги виступають її об'єктом, а соціальні послуги, які реалізують програми та заходи, спрямовані в соціальну сферу, є суб'єктом соціальної політики.

Соціальні послуги становлять велику частку від загального обсягу державних і громадських послуг (наголосимо на тому що у світовій практиці соціальні послуги традиційно відносяться до управлінських) [8, с. 14].

Уявлення про зміст поняття “соціальні послуги” можна скласти шляхом вивчення законодавства у сфері соціальної політики. Так, це поняття використовується в Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, прийнятих 14 січня 1998 р., однак точного визначення цього поняття в указаному законодавчому акті немає. Проте поняття “соціальна послуга” в цьому законі означає, поряд із матеріальним забезпеченням, грошову компенсацію: у разі настання страхового випадку (часткова непрацездатність; вагітність і пологи, догляд за малолітньою дитиною, інвалідність; хвороба; досягнення пенсійного віку; смерть годувальника; безробіття; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання) [13, с. 14].

Аналогічне тлумачення соціальних послуг застосовується в Законі України “Про загальнообов'язкове державне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили непрацездатність” від 23 вересня 1999 р. [Там само, с. 14].

Уперше це поняття в вітчизняному законодавстві введено в Законі України “Про соціальні послуги” [1], який визначає основні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги. Соціальні послуги тлумачаться як комплекс правових,

економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Складні життєві обставини в цьому Законі, у свою чергу, визначаються як обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо).

Відповідно до цього Закону можуть надаватись такі види соціальних послуг: соціально-побутові, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні, юридичні, послуги з працевлаштування, з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційні, інші соціальні послуги [1].

Зазначимо, що одним з основних засад надання соціальних послуг згідно із Законом України "Про соціальні послуги" [Там само], є попередження виникнення складних життєвих обставин. Але, на жаль, у зв'язку з тим, що у визначенні поняття "соціальні послуги" цей пункт не знайшов свого відображення, воно здається не повним.

Аналогічне тлумачення поняття "соціальні послуги" надав й В. Нагребельний [12, с. 559-560]. В інших джерелах знаходимо тлумачення цього поняття в тій же самій редакції [6, с. 186].

Відомий фахівець у сфері права соціального забезпечення Б. Сташків, який зазначає, що соціальні послуги – це результат діяльності соціальних служб, спрямований на задоволення потреб особи щодо пристосування до існуючого середовища, її реабілітації та можливості жити повноцінним життям [7].

Для порівняння термінології звернімо увагу на те, що в юридичній практиці Російської Федерації існує поняття "соціальне обслуговування", яке за змістом дуже схоже з наданим вище тлумаченням поняттям "соціальні послуги". А саме соціальне обслуговування – це діяльність соціальних служб із соціальної підтримки, надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації і реабілітації громадян, що знаходяться у важкій життєвій ситуації [10, с. 40].

Як зазначає Ю. Куц, існує подвійне розуміння поняття "соціальні послуги". З одного боку, це послуги, що надаються за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням (страхові соціальні), з іншого – послуги, що надаються в рамках здійснення соціальної роботи (власне соціальні). Для розрізнення цих двох різновидів соціальних послуг надзвичайно суттєвими є відмінності в джерелах надходження коштів для забезпечення їх надання. Так, страхові соціальні послуги мають надаватись, насамперед, за рахунок коштів, основою яких є страхові видатки, що акумулюються у відповідних фондах. Не є винятком і використання бюджетних фінансових ресурсів. Надання соціальних послуг у рамках соціальної роботи має

фінансуватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших, не заборонених законодавством джерел. Виходячи з цього, пропонується під “соціальними” розуміти такі послуги, які надаються органами місцевого самоврядування (бо саме на цьому рівні відбувається безпосередній контакт “людина – влада” через відповідну послугу), в рамках здійснення соціальної роботи та джерелом фінансування яких є місцевий бюджет [13, с. 15-16].

Але слід пам’ятати, що монополізація системи надання соціальних послуг призводить до втрати головної суті значення терміна “послуга”, що надається на ринку, надає право вибору для її одержувача.

Якщо спробувати витлумачити поняття “соціальні послуги” на основі етимології слів, то бачимо, що послуга – особлива споживча вартість процесу праці, виражена в корисному ефекті, що задовольняє потреби людини, колективу, суспільства [3, с. 283; 4, с. 7], в інших джерелах послуга – це дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому [2, с. 894], іншими словами, послуга – це діяльність по задоволенню певних інтересів, потреб, обслуговування, а соціальна: 1) що вказує на суб’єкта, який отримує такі послуги; 2) що вказує на сферу отримання послуги. Соціальні послуги відносяться до групи управлінських послуг, що надаються державою. З урахуванням вищевикладеного стлумачимо поняття соціальні послуги у двох визначеннях.

I. Соціальні послуги – це діяльність уповноважених законом органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (уповноважених державою суб’єктів), на забезпечення певних соціальних груп на задоволення їх потреб.

II. Соціальні послуги – це діяльність уповноважених законом органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (уповноважених державою суб’єктів), спрямована на задоволення певних інтересів, потреб, обслуговування індивідів в соціальній сфері, яка є однією з найважливіших у житті суспільства та виступає як об’єкт соціальної політики.

У демократичному суспільстві, де всі мають рівні можливості самореалізації в суспільстві і житті, розподіл на соціальні групи є не прийнятним, у зв’язку з чим друге визначення є більш прийнятним.

Згідно із Законом України “Про соціальні послуги”, суб’єкти, що надають соціальні послуги, це – державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, юридичні особи, створені відповідно до законодавства, які не мають на меті отримання прибутку, фізичні особи [1, с. 52 – 60]. Різноманіття постачальників на ринку соціальних послуг повинно надавати їх одержувачу можливість вибору. Але на сьогодні ця ситуація на ринку соціальних послуг у цьому напрямку не врегульована. Існують соціальні послуги, які надаються лише одним постачальником. З приводу чого виникає низка питань. Як зазначив О. Турчинов, “якщо держава є в наданні тієї, або іншої послуги монополістом, то це є зобов’язання, а не послуга”. Одержувач послуги повинен мати право вибору, а саме де і як він буде її отримувати. Але виникає питання, чи можна в цьому випадку говорити про якість.

У свою чергу, різноманіття постачальників соціальних послуг і можливість вибору їх одержувачів призведе до виникнення конкуренції на ринку послуг між їх постачальниками, що повинно спричинити підвищення якості соціальних послуг. Отже, одним з механізмів підвищення якості соціальних послуг може стати поява на ринку конкурентоспроможних нових суб'єктів надання послуг – неурядових організацій і приватних осіб.

Підвищити якість соціальних послуг на ринку їх надання необхідно за допомогою таких заходів: по-перше збільшити коло постачальників соціальних послуг, по-друге привести соціальні стандарти до міжнародних норм, що будуть гарантувати однаково якісні соціальні послуги для всіх верств населення, по-третє створити умови, що призведуть до конкурентної боротьби між постачальниками соціальних послуг. Соціальні послуги повинні бути зрозумілими та доступними для кожного і направлені в бік попередження, а не байдушого очікування моменту, коли людина вже залишилась поза межею нормального існування.

Література:

1. Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV “Про соціальні послуги” зі змінами та доповненнями // Офіц. вісн. України. – 2003. – Вип. 29. – С. 52 – 60.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
3. Державне управління та державна служба: Словник-довідник // Уклад. Ю. Оболенський. – К.: Вид-во КНЕУ, 2005. – 480 с.
4. Економічна енциклопедія: У 3-х т. // Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: ВЦ “Академія”. – 2002. – Т. 3. – 952 с.
5. *Малиновський В.Я.* Словник термінів і понять з державного управління. – Вид. 2-ге, доп. і виправл. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.
6. *Романов В.Є.* Українське перехрестя соціальної політики: час вибору // Актуальні проблеми державного управління: Наук. зб. – Х.: УАДУ, 1999. – Вип. 2 (4). – С. 67 – 71.
7. *Сташків Б.* Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання // Право України. – 2005. – № 1. – С. 76 – 79.
8. Тенденції та перспективи європейської інтеграції України: державно-управлінські виміри: Моногр. / В. Корженко, Н. Мельтюхова, Г. Одінцова, В. Дзюндзюк та ін. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 320 с.
9. *Черкаський Р.А.* Соціальні послуги органів державного управління // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 1999. – Вип. 3 (22). – С. 219 – 224.
10. *Шевчук П.І., Микитка Ю.Я.* Аспекти соціальної допомоги в Російській Федерації. Досвід для України // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2002. – Вип. 2 (13). – С. 39 – 42.
11. *Шевчук П.* Соціальна політика та соціальна безпека людини: Навч. посіб. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2003. – 176 с.

12. Юридична енциклопедія / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.). – К.: “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2003. – Т. 5. – 736 с.

13. Якісні управлінські послуги – головна умова підвищення довіри населення до органів влади: Моногр. / Кол. авт.; За заг. ред. Ю.О. Куца, С.М. Краснопорової. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. – 192 с.

Надійшла до редколегії 16.09.2008 р.